

Zbyszko Melosik

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu [zbymel@amu.edu.pl]

Męskość hegemoniczna: teoria i społeczne konstruowanie przestępstwa

Abstrakt: Artykuł poświęcony jest jednej z tych teorii kryminologicznych, która nawiązuje do kategorii płci kulturowej, a jej istotą jest pojęcie męskości hegemonicznej. Rozważania dotyczą dwóch kontekstów relacji między męskością hegemoniczną a przestępstwami. Pierwszy z nich odnosi się do przestępstw popełnianych przez mężczyzn, którzy ową męskość hegemoniczną uosabiają, drugi do przestępstw mężczyzn, którzy nie mają dostępu do takiej wersji męskości. Przy tym, męskość hegemoniczna jest postrzegana zarówno w kontekście relacji płciowych między mężczyznami a kobietami, jak i w odniesieniu do stratyfikacji różnych, istniejących w społeczeństwie wersji bycia mężczyzną. W artykule dokonano rekonstrukcji kategorii męskości hegemonicznej, jak również – do pewnego stopnia – konfrontacji z kulturą i społeczną rzeczywistością, także w perspektywie popełnianych przez mężczyzn przestępstw. Dużo uwagi poświęcono przestępstwom mężczyzn z niższych klas społecznych, które mają stanowić kompensację ich marginalizacji. Z kolei, ta forma męskości hegemonicznej, która związana jest z posiadaniem wysokiej pozycji społecznej, statusu i wysokich zarobków jest porównana z postrzeganiem jako hiperseksualna męskością czarnych mężczyzn oraz zorientowaną na stosowanie przemocy męskością typu macho. Autor nie absolutyzuje znaczenia analizowanej w artykule teorii i nie postrzega jej jako eksplanacyjnej na poziomie makro. Jest przekonany, że ma ona w odniesieniu do przestępczości zarówno swój analityczny potencjał, jak i oczywiste ograniczenia.

Słowa kluczowe: hegemoniczna męskość, przestępstwa, społeczna dominacja, kompensacja.

W historii kryminologii powstało wiele teorii, których celem było wyjaśnienie przyczyn i czynników przestępczości. Przywołam tylko krótko niektóre z nich. Na przykład teorie uczenia się oparte są na założeniu, że „zachowania przestępcze, podobnie jak i inne zachowania są wyuczone poprzez komunikację w interakcjach społecznych” (Giordano, Deines, Cernkovich 2006, s. 19). Zwolennicy teorii kontroli społecznej są przekonani, że przestępstwa wynikają z „nierozwiniętych lub poddanych destrukcji” relacji młodych ludzi z takimi instytucjami społecznymi, jak rodzina lub szkoła (Giordano, Deines, Cernkovich 2006, s. 19). Z kolei, w ostro krytykowanych za ich ograniczenia „teoriach zorientowanych na inteligencję”, koreluje się zachowania przestępcze z ilorazem inteligencji osób, które je popełniają (Moore 2011, s. 230–231).

Słynny socjolog Robert Merton uważał, że u źródeł przestępczości w społeczeństwie amerykańskim znajdują się nierówności społeczne, a przede wszystkim nierówny dostęp różnych grup społecznych do prawnie usankcjonowanych sposobów uzyskiwania społecznego i ekonomicznego sukcesu. Wskutek tego, niektórzy przedstawiciele stojących nisko w hierarchii grup „wykorzystują »dewiacyjne« [...] sposoby działania w dążeniu do [...] sukcesu” (Messerschmidt 1993, s. 2). Robert Merton należał do zwolenników „teorii napięcia” (*strain theory*), którzy „twierdzili, że przestępstwa mogą stanowić próbę uzyskiwania określonych celów [...] za pomocą nieuprawomocnionych sposobów, takich, które nie są prawnie usankcjonowane” (Giordano, Deines, Cernkovich 2006, s. 19).

Krytycy twierdzą, że w większości teorii kryminologicznych nie uwzględnia się czynnika jakim jest płeć kulturowa; są one „ślepe na płeć” (*gender-blind*). Na przykład, przywoływane podejście Roberta Mertona jest krytykowane za jego jednowymiarowość. Uważa się, że może ono co prawda pomóc „wyjaśnić różnice klasowe w przestępczości”, lecz jest „w oczywisty sposób nieadekwatne w próbach zrozumienia [...] [jej] płciowego charakteru”. Przy tym, „biorąc pod uwagę fakt, iż możliwości, jakie daje struktura ekonomiczna są znacząco mniejsze dla kobiet, to w świetle logiki Roberta Mertona więcej kobiet niż mężczyzn powinno popełniać czyny przestępcze” (Messerschmidt 1993, s. 3). A tak przecież nie jest.

Generalnie twierdzi się, że „»ślepa na płeć kulturową kryminologia« nie potrafi wyjaśnić, w jaki sposób chłopcy i mężczyźni urzeczywistniają swoją męskość poprzez działania o charakterze przestępczym” (Sabo, Kupers, London 2001, s. 3). W konsekwencji, w reakcji na dotychczasową tradycję kryminologiczną, powstało szereg „wrażliwych” lub „reaktywnych” na płeć kulturową teorii (Einstadter, Henry 2006, s. 265). Ich przedstawiciele krytykowali uprzednie teorie za „ignorowanie czynników związanych z płcią kulturową, które [...] przyczyniają się do odmiennego angażowania się kobiet i mężczyzn w akty przestępcze” (Walsh, Hemmens 2008, s. 197). Na przykład, przedstawiciele podejść feministycznych podkreślają, że „istota przestępczości dziewcząt i kobiet [...] jest bezpośrednio związana z istnieniem głębokich nierówności płciowych w zakresie dostępu do władzy, co z kolei wynika z dominacji układów o charakterze patriarchalnym” (Giordano, Deines, Cernkovich 2006, s. 20).

Oczywiście, nie można kwestionować znaczenia i konieczności rozwijania teorii kryminologicznych, których istotą jest dążenie do zrozumienia przestępczości kobiet. Tym niemniej jednak warto także przypomnieć zasadną tezę, którą sformułowali Anthony Walsh i Craig Hemmens: „Bez żadnych wątpliwości, męskość stanowi najlepszy ze wszystkich możliwych predyktorów przestępczości” (Walsh, Hemmens 2008, s. 207). Z kolei „kobiety nie urzeczywistniają swojej kobiecości za pomocą działań przestępczych” (Simpson, Gibbs 2006, s. 284). W świetle takiego podejścia przemoc i przestępstwa dziewcząt i kobiet są niekiedy postrzegane po prostu jako przejaw lub rezultat ich maskulinizacji.

Mój tekst poświęcony jest koncepcji męskości hegemonicznej, która odwołuje się do kategorii płci. Koncentruje się ona przede wszystkim na wyjaśnianiu przestępczości mężczyzn. Moje rozważania stanowić mają jedynie skromny analityczny przyczynek – w kontekście bogactwa możliwych sposobów wyjaśniania angażowania się mężczyzn w przestępczość. W żadnym przypadku nie zamierzam absolutyzować znaczenia tej koncepcji i nie postrzegam jej jako totalnej lub eksplanacyjnej na poziomie makro. Pojęcie męskości hegemonicznej ma w odniesieniu do przestępczości zarówno swój analityczny potencjał, jak i oczywiste ograniczenia.

W literaturze poświęconej męskości hegemonicznej w kontekście przestępczości uwaga skoncentrowana jest na dwóch głównych sferach. Pierwsza z nich odnosi się do przestępstw popełnianych przez mężczyzn, którzy ową męskość hegemoniczną uosabiają, w ten czy inny sposób. W drugiej zawierają się przestępstwa mężczyzn, którzy nie mają dostępu do takiej wersji męskości. Przy tym, męskość hegemoniczna może być postrzegana zarówno w kontekście relacji płciowych między mężczyznami a kobietami, jak i w ramach stratyfikacji „wewnątrz” męskości, w ramach różnych istniejących w społeczeństwie jej wersji. W tym pierwszym przypadku hegemonia jest praktykowana wobec kobiet, w drugim mężczyzna hegemoniczny postrzega inne „tożsamości męskie jako podporządkowane, jako przedmiot swojej kontroli” (Heilman, Barker 2018, s. 70).

Na początku chcę podkreślić, że pojęcie męskości hegemonicznej nie ma charakteru esencjalnego czy uniwersalnego. W różnych społeczeństwach istnieje wiele systemów stratyfikacji męskiej tożsamości, w wielu wymiarach. Nie istnieje „totalna” męskość hegemoniczna, która objęłaby swoim zasięgiem wszystkie istniejące męskie tożsamości i wszystkie męskie role społeczne.

Najczęściej przywoływana wersja męskości hegemonicznej jest związana z wysokim statusem społecznym, prestiżowym zawodem i wysokimi zarobkami. Jednak inna, której z pewnością nie można zignorować, odnosi się do męskiej fizyczności, ciała i seksualności. Męskość hegemoniczna stanowi konstrukcję społeczną. Jej „treść” jest odmienna w różnych społeczeństwach, kulturach, a nawet lokalnych społecznościach i grupach społecznych. Jednakże z pewnością męskość hegemoniczna jest realna i „działa” w praktyce, nawet jeśli poprzez odmienne sposoby niekiedy będące zresztą ze sobą w sprzeczności. James W. Messerschmidt pisze, że „męskości hegemoniczne nie reprezentują pewnego typu mężczyzny; natomiast

uosabiają i symbolizują nierówne *relacje* między mężczyznami i kobietami oraz między różnymi grupami mężczyzn” (Messerschmidt 2018a, s. 122).

Nie ulega wątpliwości, że męskość hegemoniczna w odmienny sposób przejawia się wśród działających w warunkach korporacyjnej konkurencji menedżerów wyższego szczebla i – z drugiej strony – wśród robotników pracujących w fabryce. Trzeba jednak powtórzyć raz jeszcze, że istnieje pewien wspólny wzorzec takiej męskości, niezależnie od wszelkich okoliczności. Dotyczy on potwierdzania dominacji nad kobietami i innymi grupami mężczyzn. I oczywiście męskość hegemoniczna nie musi się wiązać z popełnianiem przestępstw. Warto też dodać, że męskości hegemoniczne przekształcają się w czasie: „Gdy warunki [...] ulegają zmianie, podstawy dominacji partykularnej wersji męskości ulegają erozji. Nowa grupa może zakwestionować dawne zasady i stworzyć nową hegemonię” (Connell 2005, s. 77).

Warto przedstawić nieco bliżej kilka wersji męskości hegemonicznej. I tak, Raewyn Connell wiąże jej amerykańską wersję z „nieugiętością i konkurencyjnością”, jak również z podporządkowaniem kobiet i mężczyzn należących do mniejszości seksualnych. Ekspozuje ona pięć cech męskości hegemonicznej. Pierwsza z nich odnosi się do „fizycznego przymusu i kontroli”. „Męskie ciało reprezentuje tutaj władzę [...], siłę, szybkość, kontrolę, nieugiętość i dominację”. Druga cecha odwołuje się do idei sukcesu zawodowego a trzecia do dominacji nad kobietami w ramach systemu patriarchalnego. Kolejna może być symbolizowana przez postać kowboja: „białego mężczyzny, który uosabia wartości klasy robotniczej”. Wreszcie ostatnia cecha to dominacja heteroseksualności (por. Trujillo 2000, s. 15–16). Jej istotą jest związek między męskością hegemoniczną a zjawiskiem przymuszania kobiet do relacji seksualnych i jednoczesnego traktowania ich jedynie jako podporządkowanych obiektów seksualnych (Messerschmidt 1993, s. 50).

Warto przedstawić inny interesujący przykład. Oto w Japonii męskość hegemoniczna wiąże się z pojęciem heteroseksualnego mężczyzny, który pracuje ciężko, aby uzyskać sukces zawodowy. Występuje przy tym w społeczeństwie japońskim silny binaryzm płciowy między zorientowanym na pracę zawodową mężczyzną i jego zamkniętą w przestrzeni domowej żoną, która koncentruje się wyłącznie na pełnieniu ról rodzinnych (Hidaka 2010, s. 3). Można też przytoczyć przykład tradycyjnej hegemonicznej włoskiej męskości, która zawierał w sobie ideał mężczyzny o silnej osobowości, „dużym potencjale seksualnym i opiekuńczym [...], bardzo dbającym o zachowanie swojego honoru” (Reich 2004, s. 1). Panował on w sferze publicznej (sukcesu zawodowego i polityki), a kobieta przeznaczona była do roli matki i żony (Reich 2004, s. 4–5). Taka męskość hegemoniczna nadal istnieje we Włoszech. Jednak kilka dekad temu w społeczeństwie włoskim pojawiła się nowa wersja męskości; obecnie już bardzo upowszechniona. Nawiązuje ona w pewnym stopniu do postaci „latynoskiego kochanka”, mężczyzny pewnego siebie, zmysłowego i seksualnego, eleganckiego i modnie ubranego (Reich 2004, s. 25). W tych wszystkich przypadkach męskości hegemoniczne istnieją i są urzeczywistniane we właściwych dla siebie sposobach i formach.

Można jednak także zadać w tym miejscu pytanie: czy istnieje również kobiecość hegemoniczna? Odpowiadając twierdząco na to pytanie, Mimi Schipper dokonuje rozróżnienia między kobiecością hegemoniczną a kobiecościami podporządkowanymi (np. azjatyckimi) (Schipper 2007, s. 88). Oczywiście również w przypadku kobiet sytuacja zależy od akceptowanej społecznie definicji hegemonii. Może być ona zdefiniowana przez przynależność do klasy społecznej i posiadanego statusu ale także przez cechy osobowościowe lub przede wszystkim przez ciało kobiece i kobiecą seksualność.

Powtórzę raz jeszcze: podstawowa teza kryminologiczna związana z męskością hegemoniczną wynika z przekonania, że przestępstwo jest skutkiem albo jej urzeczywistniania w sposób prawnie niedozwolony, albo reakcji na nią. I to niezależnie od kultury i społeczeństwa, w których to ma miejsce. Jednak męskość hegemoniczna nie może być postrzegana w kontekście kryminalnym z uwagi na sam fakt swojego istnienia. W praktyce jest ona urzeczywistniana przede wszystkim poprzez takie formy działania, które są społecznie uprawomocnione. „Męskość hegemoniczna» nie jest równoznaczna z męskością zorientowaną na przemoc» (Connell 2012, s. 13). Hegemonia odnosi się do męskiej kulturowej władzy w społeczeństwie. „Pojęcie męskości hegemonicznej wypracowane przez Raewyn Connell stanowi instrument analityczny dla identyfikacji takich postaw i praktyk mężczyzn, które potwierdzają nierówność płciową, włączając w to zarówno dominację mężczyzn nad kobietami, jak i władzę jednej grupy mężczyzn na innymi mężczyznami (na przykład ze społeczności mniejszościowych)» (Jewkes 2015, s. 113). W tym kontekście „istota pojęcia męskości hegemonicznej związana jest z przekonaniem, że różnorodne wersje męskości mogą być uszeregowane w sposób hierarchiczny» (Collier 1998, s. 18).

Można przytoczyć tutaj krytyczną opinię Richarda Colliera wobec występującego często łączenia pojęcia męskości hegemonicznej z praktykami łamania zasad społecznych, nagminnie używanego w kontekście przemocy i przestępczości. Richard Collier przywołuje krytycznie „kryminologiczny zwrot w kierunku męskości» prowadzący do nadawania męskości „wyłącznie negatywnych cech», takich na przykład, jak brak emocjonalności i agresja. Ma to być jedna z przyczyn „kryminalnych zachowań» (por. Messerschmidt 2018a, s. 39). Podejmowane są one przez „surowego, dominującego, seksistowskiego mężczyznę typu »macho«» (Messerschmidt 2018a, s. 39).

W „miękkiej» wersji męskość hegemoniczna jest traktowana jako społecznie skonstruowany układ odniesienia dla różnego typu analiz. Z kolei w wersji „twardej» w pojęcie to jest inkorporowana tożsamość zorientowana na stosowanie przemocy. W tym kontekście męskość hegemoniczna może być usytuowana w ramach teorii socjobiologicznych, które eksponują czynnik wysokiego poziomu testosteronu jako źródła zachowań pełnych przemocy lub agresji. Jednakże może być to również spowodowane socjalizacją męską we wczesnym dzieciństwie i w okresie dorostania, kiedy cechy konkurencyjności i zwyciężania w walce (także fizycznej)

oraz orientacji na dominację nad kobietami i innymi mężczyznami stają się integralną częścią tożsamości chłopców (Bozkurta, Tartanoglu, Dawes 2015, s. 255).

Jedną z reakcji na brak dostępu do hegemonicznej wersji męskości, rozumianej w społeczeństwach zachodnich przede wszystkim w kategoriach wysokiego społecznego statusu i wysokich zarobków, są przestępstwa popełniane przez przedstawicieli klasy robotniczej lub grup zmarginalizowanych. W tym aspekcie pojęcie męskości hegemonicznej w dużej mierze nakłada się z założeniami „teorii napięcia” Roberta Mertona (*strain theory*).

Taka reakcja jest czasami określana jako praktykowanie „męskości protestacyjnej”. Jest to forma „zmarginalizowanej męskości, która przejmując pewne przestrzenie męskości hegemonicznej, istniejące w całym społeczeństwie, jednakże są one rekonstruowane w kontekście ubóstwa” (Connell 2005, s. 114). Dotyczy to „sytuacji klasy zmarginalizowanej, kiedy jej roszczenia uzyskania władzy, stanowiącej istotę hegemonicznej męskości są nieustannie kwestionowane przez ekonomiczne i kulturowe ograniczenia” (Connell 2005, s. 116). W tych warunkach, często zdefiniowanych przez bezrobocie lub podzatrudnienie, społecznie zmarginalizowani mężczyźni wykorzystują przemoc w celu potwierdzenia swojej męskości (Lysaght 2005, s. 117) lub uzyskania dostępu do męskości hegemonicznej na przykład dzięki pieniądзом uzyskanym z rabunku. James Messerschmidt napisał: „Angażowanie się w rabunek dostarcza idealnych możliwości skonstruowania »esencjalnej« twardości i »męskości«; dostarcza instrumentów kształtowania pewnego typu męskości – człowieka nieustępliwego” (por. Walsh, Hemmens 2008, s. 365).

W Australii „dla mężczyzn kradzież samochodu stanowi ekspresję ich męskości, a niebezpieczeństwo, szybkość, hałas i ekscytacja mają dla nich w dużej mierze wręcz fizyczny i »seksualny« charakter” (Ogilvie, Lynch 2002, s. 201). Dotyczy to przede wszystkim mężczyzn ze środowisk zmarginalizowanych. Dla nich „przestępstwo, takie jak kradzież samochodu stanowi [...] potwierdzenie, iż rzeczywiście są mężczyznami” (Ogilvie, Lynch 2002, s. 201). Samochody – jak to ujmują Chris Cunneen i Robert Douglas White – są postrzegane jako „symboliczne obiekty męskiej władzy, połączone z fantazjami na temat materialnej i seksualnej dominacji oraz sukcesu” (Ogilvie, Lynch 2002, s. 201). Autorzy ci są przekonani, że „nie jest możliwe zrozumienie wysokich wskaźników przestępstw mężczyzn w kontekście samochodu bez uprzedniego zrozumienia męskości” (Ogilvie, Lynch 2002, s. 201).

W tym aspekcie „niezwykle ważna dla postrzegania własnego statusu przez mężczyzn z niskich klas jest nieustępliwość”; związana jest ona z wejściem w rolę „silnego, odważnego macho, agresywnego seksualnie, pozbawionego sentymentów” (Walsh, Hemmen 2008, s. 115). Można w tym miejscu odnieść się także do „idei męskiej hiperkompensacji; oto mężczyźni reagują na poczucie zagrożenia swojej męskości przez podejmowanie ekstremalnych form praktykowania męskości” (por. McLaughlin, Uggen, Blackstone 2012, s. 3). Mężczyźni posiadający niski status, angażują się w fizyczne i niebezpieczne formy hipermęskości po to, aby skompensować sobie brak dostępu do dominującej formy męskości (Pyke 1996, s. 527–549).

Tym niemniej jednak relacje między mężczyznami z klasy robotniczej a męskością hegemoniczną są bardziej skomplikowane. Z jednej strony, są oni postrzegani w kontekście przynależności do podporządkowanej grupy męskiej w kategoriach statusu społecznego, sukcesu zawodowego i poziomu życia materialnego, ale jednocześnie mogą uosabiać męskość hegemoniczną w kategoriach fizyczności i siły fizycznej.

Podobnie złożony charakter mają relacje między białą a czarną męskością. W kategoriach pozycji społecznej i poziomu życia materialnego biała męskość, w porównaniu z czarną, uosabia męskość hegemoniczną. Biała hegemoniczna męskość jest postrzegana w literaturze jako „podstawa »podporządkowania« i »marginalizacji« czarnych mężczyzn i ich męskości” (Glynn 2014, s. 108). Tak więc logicznie, w świetle tej teorii „kiedy czarni mężczyźni nie posiadają możliwości ekspresji pozytywnej męskiej tożsamości, wówczas przestępstwo staje się alternatywą” (Glynn 2014, s. 112).

Jednakże, jak wiadomo, pojęcie męskości hegemonicznej nie odwołuje się tylko do formalnej pozycji społecznej i dochodu. Integralną częścią jego rdzenia jest męska fizyczność i seksualność, potencja seksualna. I ten rodzaj męskości hegemonicznej jest w społeczeństwie amerykańskim urzeczywistniany w wielu dyscyplinach sportowych właśnie przez czarnych mężczyzn; najlepszymi przykładami są tutaj football amerykański, koszykówka i boks. W tych przestrzeniach czarna męskość stała się esencjalną częścią obowiązującej męskości hegemonicznej (Dunbar 2000, s. 266).

W społeczeństwie amerykańskim za hegemoniczną jest uznawana często również i symboliczna hiperseksualność czarnych mężczyzn. Seksualna hegemonia czarnych mężczyzn, w sposób postrzegany przez białych mężczyzn, zdaje się stanowić zagrożenie dla kulturowej supremacji białych (Semmes 1992, s. 150). Mamy tutaj do czynienia z oczywistym paradoksem. W kontekście dostępu do władzy społecznej i bogactwa czarni mężczyźni są społecznie wykluczeni z hegemonicznej męskości. Jednakże z drugiej strony, są postrzegani jako hiperseksualni i hiper-męscy w znaczeniu cielesnym/fizycznym (Slatton, Spates 2016, s. 4). To czyni ich bohaterami męskości hegemonicznej w jednym z najważniejszych jej aspektów. Wskutek tego paradoksu, czarni mężczyźni są często w amerykańskim społeczeństwie kryminalizowani (Abdel-Shehid 2005, s. 71). Czarna męskość jest definiowana stereotypowo jako kryminalna i seksualna; i to ma właśnie być źródłem poszukiwania przez mężczyzn tej rasy patologicznych form zaspakajania ich popędów (Kusz 2011, s. 157).

Generalnie zgadzam się z tezą, iż w społeczeństwach zachodnich u podstaw męskości hegemonicznej znajduje się przynależność klasowa, bogactwo i formalna władza. Jednak bez wątplenia nie są to, jak wykazano, jedyne czynniki. Niekiedy też męskość hegemoniczna ma charakter bardzo sytuacyjny, gdy na przykład samochód Ferrari warty milion dolarów nagle psuje się i staje na środku drogi, a jego męski właściciel jest całkowicie uzależniony od pracującego fizycznie

mechanika. Często też męskość hegemoniczną trzeba rozpatrywać w kontekście szczególnej grupy odniesienia, choćby kiedy rozważymy wewnętrzną stratyfikację w ramach męskiej subkultury piłki nożnej. Tutaj liderami się zwykle osoby bardzo silne, twarde i agresywne, które nie mają wykształcenia, środków finansowych czy pozycji społecznej. Jeden mężczyzna może funkcjonować w wielu męskich układach odniesienia i może mieć wysoką pozycję w niektórych z nich a podporządkowaną w innych.

Warto jednak dodać, że mężczyznom z wyższych klas społecznych jest znacznie łatwiej urzeczywistnić wzory męskości hegemonicznej poprzez społecznie akceptowane działania, takie na przykład jak sukces zawodowy czy zakup nowego samochodu marki Porsche lub BMW. Mężczyźni z niższych klas, wykluczeni ze społecznie uprawomocnionego lub spektakularnego dostępu do męskości hegemonicznej, potwierdzają niekiedy swoją męską tożsamość poprzez działania związane ze stosowaniem przemocy. Jak ujmuje to James Messerschmidt „brak możliwości urzeczywistniania dominującej męskości sprawia, iż młodzi ludzie podejmują działania, których istotą jest agresja i przemoc wobec młodszych mężczyzn, o niewielkiej posturze; ma to potwierdzić ich męski status” (por. Allison, Klein 2019, s. 7). Także badania, które przeprowadził Kenneth Polk wykazały, że „niektórzy mężczyźni z niższych klas społecznych używali bardzo niebezpiecznych form przemocy, zarówno wobec mężczyzn, jak i kobiet, po to, aby urzeczywistnić wzory dominującej męskości” (por. Allison, Klein 2019, s. 7).

Przedstawię w tym miejscu jedynie dwa, dosyć typowe przykłady zjawiska kompensacji, o których pisałem wyżej, przy czym jeden z nich jest związany z łamaniem prawa, a drugi jest społecznie uprawomocniony. Wiele badań potwierdza, iż część mężczyzn spośród tych, którzy uosabiają męskość hegemoniczną, jak i tych, którzy należą do klasy robotniczej (i nie mają do niej dostępu) jeździ swoimi samochodami w bardzo ryzykowny, niebezpieczny sposób, łamiąc wszystkie obowiązujące zasady ruchu drogowego. Marianne Schmid Mast (i współautorzy) wykazują, że u części mężczyzn występuje silny związek między „identyfikacją z osobowością typu »macho« a agresywną [...] jazdą samochodem” (Schmid Mast i in. 2008, s. 840). Również Gordon W. Russell przedstawia wyniki badań wykazujących, że mężczyźni o cechach typowych dla macho często prowadzą samochody w sposób niebezpieczny oraz przekraczają szybkość (Russell 2008, p. 44). W literaturze istnieje nawet pojęcie „kierowania samochodem w sposób typowy dla męskości hegemonicznej” (McLaughlin, Uggen, Blackstone 2012, s. 3).

Prowadzenie samochodu jest często formą „wyrażania dominacji nad innymi, zarówno w kontekście społecznym, jak i prawnym”; „przekraczanie szybkości może być także uważane przez kierowcę za formę upodmiotowienia wynikającego z odczucia, że nie obowiązują go ani konwencje społeczne, ani prawo” (Gossling 2017, s. 129). Analizy stylu życia młodych mężczyzn afrykańskich doprowadziły do wniosku, iż palenie papierosów, nadużywanie alkoholu oraz niebezpieczna jazda samochodem stanowią formę wyrażania patriarchalnej władzy (Miruka 2013,

s. 65). Z kolei badania dotyczące męskości młodocianych przestępców przeprowadzone przez Linley'a Walkera w Sydney wykazały, że samochody stanowią dla nich „ekspresję konkurencyjności, wykazania się, władzy, kontroli, kompetencji technicznych i agresji” (por. Redshaw 2008, s. 82). A cechy te są silnie skorelowane z pojęciem męskości hegemonicznej.

Niebezpieczna jazda i przekraczanie szybkości może być także reakcją na niski społeczny status kierowcy. Dzięki swoim kompetencjom, agresywności i ryzykownej jeździe może on wyprzedzić luksusowy samochód, który symbolizuje przynależność właściciela do klasy wyższej. Hegemoniczna jazda może stanowić formę kompensacji niskiego statusu. Przy tym, dla wielu mężczyzn „dać się wyprzedzić” przez inny samochód oznacza nie tylko podporządkowanie się na drodze, ale także osobowościowe – właścicielom innych samochodów. A szczególnie upokarzające dla mężczyzn jest wyprzedzenie przez samochód kierowany przez kobietę.

Przywołam jeszcze przykład jednego ze społecznie uprawomocnionych sposobów uzyskiwania dostępu do męskości hegemonicznej, chociaż w jej bardzo zredukowanej formie: kulturystykę. Możemy odnaleźć tutaj jeszcze inną, nawet bardziej interesującą przestrzeń analizy. Oto niektórzy krytycy podkreślają, że rozwój kulturystyki w ostatnich kilku dekadach stanowił reakcję na proces emancypacji kobiet i na „kryzys męskości”. W przypadku kulturystyki męskość hegemoniczna jest zorientowana na budowanie ciała. Różnica między mężczyznami a kobietami jest tutaj konstruowana wokół cech biologicznych, przy czym to ciało stanowi podstawowe źródło tożsamości męskiej. Męska hegemonia jest praktykowana poprzez muskuły, które symbolizują władzę, agresję i przemoc (Melosik 2009, s. 131). Takie podejście przypomina dawne wzory relacji patriarchalnych między mężczyznami a kobietami, które opierały się na fizycznej dominacji mężczyzn. Wielkie i potężne ciało męskie pozostaje w binarnej opozycji do małego i słabego ciała kobiet (White, Gillet 1994, s. 33). Ciało kulturysty jest postrzegane jako źródło autorytetu, kontroli i władzy sprawowanej nad kobietami oraz podporządkowanymi wersjami męskości (White, Gillet 1994 s. 20). Takie podejście zawiera próbę odtworzenia „czystej fizyczności” jako źródła męskości hegemonicznej. Kulturystyka jest zatem reakcją na emancypację kobiet, ale nie tylko; zapewne także i na występującą w społeczeństwie konsumpcji tendencję do „upiększania” ciała męskiego, co może być uznane za jego feminizację.

Kulturystyka stanowi często też reakcję na poczucie utraty męskości hegemonicznej i nadrzędności nad kobietami w sferze edukacji, zatrudnienia oraz w życiu osobistym. Warto w tym miejscu przytoczyć odnoszący się do tego ostatniego zjawiska komentarz Raewyn Connell: „nie można jednoznacznie stwierdzić, że męskość hegemoniczna jest w najbardziej spektakularny sposób uosabiana przez ludzi posiadających najwyższą pozycję społeczną [...] Osoby, które posiadają instytucjonalną władzę i wielkie bogactwo często nie urzeczywistniają wzorów hegemonii w swoim życiu osobistym” (Connell 2005, s. 77).

Akty przemocy i przestępstwa, których sprawcami są mężczyźni mogą wynikać zatem także ze zmian w relacjach między płciami, które wynikają z emancypacji kobiet. Zakwestionowały one poczucie męskiej dominacji w relacji z kobietami i ze światem. I w oczywisty sposób kwestionują hegemoniczną wersję męskości, prowadząc do zjawiska zwanego „kryzysem męskości”. W przeszłości mężczyzna był zwykle postrzegany jako jednostka psychicznie silna i wiarygodna, jak również konkurencyjna i zorientowana na sukces, jako szanowany żywiciel i głowa rodziny. Obecnie coraz częściej mężczyźni są analizowani przede wszystkim w kontekście swoich realnych i potencjalnych słabości, zarówno osobistych, jak i fizycznych, a często seksualnych. Ich psychika i ciało są medykalizowane i farmakologizowane. Daje się zauważyć rosnący niepokój wokół mężczyzn i ich męskości. A oni z kolei poszukują sposobów potwierdzenia tradycyjnego poczucia męskości i dominacji. I często czynią to poprzez popełnianie przestępstw.

Najbardziej „kryminalnym” przykładem praktykowania męskości hegemonicznej są zachowania zorientowane na przemoc i łamanie prawa podejmowane przez mężczyznę typu macho. Taka męskość jest w największym stopniu uosobiona przez mężczyzn meksykańskich. Machismo może być „definiowane jako podstawowe źródło tożsamości zdobywcy albo mężczyzny zorientowanego na walkę” (Andrade 1992, s. 34). Macho nie dostrzega żadnych przeszkód ani ograniczeń w swoim życiu. Odczuwa swoją nadrzędność ale zawsze też „żąda większej władzy i dominacji w przestrzeni, w której się aktualnie znajduje”. „Jest jednostką, która postrzega siebie ponad wszystkimi innymi ludźmi, ponad prawem i ponad społecznymi normami etycznymi” (Andrade 1992, s. 34). Zawsze chce zmusić „wroga [...], czy to rzeczywistego, czy wyimaginowanego, aby trząsł się ze strachu” (Andrade 1992, s. 34). Macho-zdobycyca dąży do „kontrolowania i całkowitego zastraszenia niewinnych ludzi”. Często traktuje kobiety wyłącznie jako obiekty seksualne i dąży do „seksualnego używania i wykorzystywania kobiet” (Andrade 1992, s. 36). Nie szanuje prawa, ludzi, społeczeństwa ani żadnych zasad.

W ostatniej części artykułu chcę ponownie podkreślić, że pojęcie męskości hegemonicznej może służyć jako układ odniesienia dla analiz męskości, a także przestępstw popełnianych przez mężczyzn. Ale w żadnym wypadku nie może służyć jako jedyna koncepcja wyjaśniania. Jestem przekonany, że zarówno „płciowo-neutralne”, jak i „płciowo-reaktywne” teorie są przydatne dla zrozumienia przestępczości mężczyzn i kobiet, zarówno z klas wyższych, jak i robotniczej. Ponadto, we wszelkich analizach relacji między męskością a popełnianiem przestępstw musimy uwzględniać fakt, iż współczesne „męskości [i kobiecości] są wielorakie, płynne i dynamiczne” (Jewkes 2015, s. 113; Bridges, Pascoe 2014).

Na zakończenie warto podjąć krótką próbę odpowiedzi na pytanie w jaki sposób można wykorzystać w resocjalizacji koncepcję męskości hegemonicznej i uprawomocnioną tezę o istnieniu wielu wersji męskości? Odwołam się tutaj do znanej koncepcji twórczej resocjalizacji Marka Konopczyńskiego. Wykorzystując jej założenia można stwierdzić, iż w odniesieniu do młodych popełniających przestęp-

stwa mężczyzn celem byłoby „rozwijanie i kreowanie potencjałów” zamiast mechanicznego korygowania ich tożsamości (Konopczyński 2014a, s. 19). W takim podejściu jest przekonanie, że „kreowanie przyszłości dotyczy inicjowania procesu społecznego adaptowania własnych form aktywności opartych na ujawnionych potencjałach” (Konopczyński 2014a, s. 22). Marek Konopczyński zakłada słusznie, że „w każdym człowieku, bez względu na jego doświadczenia biograficzne i sposób jego dotychczasowego lub aktualnego funkcjonowania, istnieją potencjały rozwojowo-twórcze”; przy czym należy je rozumieć jako „zasoby i predyspozycje osobowe i społeczne, umożliwiające innowacyjne rozwiązywanie określonych sytuacji problemowych, zaspakajanie potrzeb i podtrzymywanie relacji interpersonalnych” (Konopczyński 2014a, s. 23).

Resocjalizacja zmierzałaby więc do kreowania takich sposobów bycia mężczyzną wśród młodych przestępców, które są społecznie usankcjonowane, ale jednocześnie odpowiadają owym tkwiącym w ich tożsamości potencjałom. Młody mężczyzna urzeczywistniałby swoją męskość w ramach układu odniesienia, który odpowiadałby jego aspiracjom i możliwościom, ale jednocześnie nie opierałby się na – prowadzących do popełniania przestępstw – opisywanych w tym rozdziale mechanizmach kompensacji. Konieczne tutaj jest jednak, aby pójść dalej śladem rozważań M. Konopczyńskiego – dążenie do zniesienia lub przynajmniej ograniczenia „występujących środowiskowo i osobowościowo blokad rozwojowych”, które stanowią „jedną z głównych przyczyn nieprzystosowania społecznego” (Konopczyński 2014b, s. 16). W kontekście logiki prezentowanego artykułu blokady te odnosiłyby się oczywiście do rozwijania takiej męskiej tożsamości, która byłaby społecznie akceptowana, ale jednocześnie satysfakcjonująca na poziomie jednostkowo-osobistym. W przypadku młodocianych przestępców niezwykle ważna jest też – eksponowana przez M. Konopczyńskiego – destygmatyzacja ich męskiej, uznawanej zwykle za dewiacyjną, tożsamości, przy jednoczesnym podejmowaniu prób „przekształcania jej wymiarów w dominujące parametry akceptowane społecznie” (Konopczyński 2018, s. 73). W świetle założeń koncepcji twórczej resocjalizacji celem destygmatyzacji nie jest – jak to miało zwykle miejsce w przeszłości – „usuwanie” czy „dekompletowanie” dawnej tożsamości, lecz jej pozytywna rekonstrukcja (Konopczyński 2018, s. 74). Niezwykle ważne jest także stworzenie młodym mężczyznom nowych przestrzeni społecznej ekspozycji, bowiem „autoprezentacje młodzieży nieprzystosowanej społecznie mają na ogół nieadekwatny sytuacyjny charakter oraz są ubogie w treści” (Konopczyński 2017, s. 232).

Teoria twórczej resocjalizacji jest znakomitą odpowiedzią na – prowadzące do zachowań przestępczych – problemy młodych mężczyzn ze swoją tożsamością. Tworzy bowiem warunki dla kreowania takich tożsamości, które mogłyby łączyć w sobie potencjały męskości tkwiące w każdej jednostce z komponentami różnych istniejących w społeczeństwie wersji męskości, w tym również męskości hegemonicznej.

Abstract: Hegemonic masculinity: theory and social construction of crime

The article is devoted to analysing one of the „gender-sensitive“ crime theories which is strictly connected with the hegemonic masculinity concept. Two crime contexts of hegemonic masculinity are considered. The first one is related to practicing crime by men who do have hegemonic position in society, in one or another way. The second one relates to crime committed by men who are deprived of it. Also, the hegemonic masculinity is seen both in the light of gender to the certain extent relations (masculinity versus femininity) and in the light of social stratification of masculinities.

In the article various versions of hegemonic masculinity are reconstructed and to the certain extent confronted with cultural and social reality, also in the crime sphere. The attention is paid to crime committed by working class men to compensate their social marginalization. Also, the hegemonic masculinity based on class position, status and income is compared to the black hipersexual masculinity and macho violent masculinity. In his article the author does not absolutize the hegemonic masculinity theory and does not treat it as macro explanatory. He is convinced that this concept has in the field of crime an interesting potential but also its obvious limitations.

Key words: hegemonic masculinity, crime, social dominance, compensation.

Bibliografia

- [1] Abdel-Shehid G., 2005, *Who Do Man?: Black Masculinities and Sporting Cultures*, Canadian Scholars's Press Inc., Toronto.
- [2] Andrade R. A., 1992, *Machismo: A Universal Malady*, „Journal of American Culture“, Vol. 15, nr 4.
- [3] Bozkurta V., Tartanoglu S., Dawes G., 2015, *Masculinity and Violence: Sex Roles and Violence Endorsement among University Students*, „Social and Behavioral Sciences“, Vol. 205.
- [4] Bridges T., Pascoe C. J., 2014, *Hybrid Masculinities: New Directions in the Sociology of Men and Masculinities*, „Sociology Compass“, Vol. 8, nr 3.
- [5] Collier R., 1998, *Masculinities, Crime and Criminology*, Sage Publications, London.
- [6] Connell R. W., 2005, *Masculinities*, Polity Press, Cambridge.
- [7] Connell R., 2012, *Masculinity research and global change*, „Masculinity and Social Change“, 1(1).
- [8] Dunbar M. D., 2000, *Dennis Rodman — Do You Feel Feminine Yet? Black Masculinity, Gender Transgression, and Reproductive Rebellion on MTV*, [w:] *Masculinities, Gender Relations, and Sport*, (red.) J. McKay, M. A. Messner, D. Sabo, Sage Publications, Thousand Oaks.
- [9] Einstadter W. J., Henry S., 2006, *Criminological Theory: An Analysis of Its Underlying Assumptions*, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham.
- [10] Giordano P. C., Deines J. A., Cernkovich S. A., 2016, *In and Out of Crime. A Life Course Perspective on Girls' Delinquency*, [w:] *Gender and Crime: Patterns in Victimization and Offending*, (red.) K. Heimer, C. Kruttschnitt, New York University Press, New York.

- [11] Glynn M., 2014, *Black Men, Invisibility and Crime: Towards a Critical Race Theory of Desistance*, Routledge, London.
- [12] Gossling S., 2017, *The Psychology of the Car: Automobile Admiration, Attachment, and Addiction*, Elsevier, Amsterdam.
- [13] Heilman B., Barker G., 2018, *Masculine norms and violence: Making the Connections*, Promundo, US.
- [14] Hidaka T., 2000, *Salaryman Masculinity: Continuity and Change in Hegemonic Masculinity in Japan*, Brill, Leiden.
- [15] Jewkes R. (i in.), 2015, *Hegemonic masculinity: combining theory and practice in gender interventions*, „Culture, Health & Sexuality”, Vol. 17, sup2.
- [16] Konopczyński M., 2014a, *Twórcza resocjalizacja. Zarys koncepcji rozwijania potencjałów*, „Resocjalizacja Polska”, nr 7.
- [17] Konopczyński M., 2014b, *Pedagogika resocjalizacyjna. W stronę działań kreujących*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- [18] Konopczyński M., 2017, *Pedagogika Resocjalizacyjna – w poszukiwaniu nowych kontekstów teoretycznych i aplikacyjnych*, „Studia Pedagogiczne”, t. 50.
- [19] Konopczyński M., 2018, *Pedagogika resocjalizacyjna – w kierunku twórczej resocjalizacji*, „Nauki o Wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne”, Vol. 6, no 1.
- [20] Kusz K. W., *Much Adu About Nothing? Freddy Adu and Neoliberal Racism in New Milenium America*, [w] *Commodified and Criminalized: New Racism and African Americans in Contemporary Sports*, [red.] David J. Leonard, C. Richard King, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham 2011.
- [21] Lysaght K., *Mobilizing the Rhetoric of Defense. Exploring Working-Class Masculinities in the divided city*, [w] *Spaces of Masculinities*, [red.] K. Hörschmann, B. van Hoven, Routledge, London 2005.
- [22] McLaughlin H., Uggen C., A. Blackstone A., *Sexual Harassment, Workplace Authority, and the Paradox of Power*, „American Sociological Review“, August 2012, Vol. 77, nr 4.
- [24] Messerschmidt J., 1993, *Masculinities and Crime: Critique and Reconceptualization of Theory*, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham.
- [23] Messerschmidt J., 2018a, *Hegemonic Masculinity: Formulation, Reformulation, and Amplification*, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham.
- [25] Messerschmidt J., 2018b, *Masculinities and Crime: A Quarter Century of Theory and Research*, Rowman & Littlefield, Lanham.
- [26] Moore M., 2011, *Psychological Theories of Crime and Delinquency*, „Journal of Human Behavior in the Social Environment”, Vol. 21.
- [27] Melosik Z., 2009, *Kryzys męskości w kulturze współczesnej*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- [28] Ogilvie E., Lynch M., 2002, *Gender, Race and Crime in Australia*, [w:] *The Cambridge Handbook of Australian Criminology*, (red.) A. Graycar, P. Grabosky, Cambridge University Press, Cambridge.
- [29] Pyke K. D., 1996, *Class-Based Masculinities: The Interdependence of Gender, Class, and Interpersonal Power*, „Gender and Society”, Vol. 10, nr 5.
- [30] Redshaw S., 2008, *In the Company of Cars. Driving as a Social and Cultural Practice*, Ashgate Publishing Company, Aldeshot.
- [31] Reich J., 2004, *Beyond the Latin Lover: Marcello Mastroianni, Masculinity, and Italian Cinema*, Indiana University Press, Bloomington.

- [32] Russell G. W., 2008, *Aggression in the Sports World: A Social Psychological Perspective*, Oxford University Press, Oxford.
- [33] Sabo D., T. A. Kupers, London W., 2001, *Gender and the Politics of Punishment*, [w:] *Prison Masculinities*, (red.) D. F. Sabo, T. A. Kupers, Temple University Press, Philadelphia.
- [34] Schmid Mast M., Sieverding M., Esslen M., Graber K., Jancke L., 2008, *Masculinity causes speeding in young men*, „Accident Analysis and Prevention”, Vol. 40.
- [35] Semmes C. E., 1992, *Cultural Hegemony and African American Development*, Praeger, Westpoint.
- [36] Schippers M., 2007, *Recovering the feminine other: masculinity, femininity, and gender hegemony*, „Theory and Society”, Vol. 36.
- [37] Simpson S. S., Gibbs C., 2006, *Making Seense of Intersections*, [w:] *Gender and Crime: Patterns in Victimization and Offending*, (red.) K. Heimer, C. Kruttschnitt, New York University Press, New York.
- [38] Slatton B. C., Spates K., 2016, *Introduction: Blackness, Maleness, and Sexuality, as Interwoven Identities: Toward and Understanding of Contemporary Black Male Identity Formation*, [w:] *Hyper Sexual, Hyper Masculine?: Gender, Race and Sexuality in the Identities of Contemporary Black Men*, (red.) C. Slatton, K. Spates, Routledge, Abingdon.
- [39] Trujillo N., (2000), *Hegemonic Masculinity on the Mound. Media Representations of Nolan Ryan and American Sports Culture*, [w:] *Reading Sport: Critical Essays on Power and Representation*, (red.) S. Birrell, M. G. McDonald, Northeastern Univesity Press, Boston.
- [40] Walsh A., Hemmens C., 2008, *Introduction to Criminology: A Text/Reader*, Sage Publications, Los Angeles.
- [41] White P.G., Gillet J., 1994, *Reading the Muscular Body: A Critical Decoding of Advertisment in Flex Magazine*, „Sociology of Sport Journal”, nr 11.

Internet sources

- [42] Miruka O., 2013, *A Training Manual of Masculinities and Engaging Men. To End Gender Based Violence*, https://ke.boell.org/sites/default/files/training_manual_on_masculinities_and_engaging_men.pdf (dostęp: 12.11.2020).
- [42] Allison K., Brent R., Klein B. R., 2019, *Pursuing Hegemonic Masculinity Through Violence: An Examination of Anti-Homeless Bias Homicides*, „Journal of Interpersonal Violence”; https://www.researchgate.net/publication/329702104_Pursuing_Hegemonic_Masculinity_Through_Violence_An_Examination_of_Anti-Homeless_Bias_Homicides (dostęp: 10.11.2020).